

Khoßng tháng 10 năm 1888, khi viên tßng trô x Hu là Etienne Richaud vßa nhßm chßc toßan quyßn ít lâu, dßp nßy trißu đßnh Vißt-Nam mßi thßnh lßp mßt ban đßi đßi n gßm cß ông Nguyßn-Vßn-Mßi thßp tßng.

Ông Mßi là ngß i vßa đßc thßng làm tß vß, sung hßnh tßu, trßc thußc bßnh bß thßng thß cß mßt vißn Hoßng-Hßu-Tßng. Phßi đßan cß nhißm vß tß chßc, lißn lßc, đßnh ngßy đßm vßng bßc chßu bßu, cßa hißm vßt lß, sang chßc mßng quan tßan toßan quyßn Phßp tß Vißt-Nam. Nhßn tißn, dßp nßy Hoßng-Thßi-Hßu Tß-Dß cßng gßi hai vißn ngßc Nhß Ý làm qußa tßng ngß i khßch vißn phßng.

Bßn ni sßng là kinh thßnh cßa vua Đßng-Khßnh, bß bßn kia cß tßng trô x, sß qua lßi cßon phßi dßng đßng ngang chßng chßnh đßu vßi. Hßm y chßng may lßi gßp mßa to, gißng n, cß đßng phßm chia làm mßy chßc thß đß long đßnh, lßp danh sßch, sßp xßp, kißm tra, canh gßc, rßi cßt đßt nhißm vß ngß i nßo vißc nßy, cßn thßn che đßy đßm xußng thuyßn, vßy mßa chßng may mßi ngß i lßt đßt nhißu vißc cßng đß quên hai vißn ngßc nhß ý.

Đßn tßng thßi cßac quan chia nhau bßng tßng phßm vßo mßa kißm kê thßi khßng thßy hai trßp đßng ngßc. Trßng đßan Nguyßn-Hßu-Đß hßi đßi hßi lßi, cßac quan đßu sß hßi bßn chßn lßi ra đß lßi cho Nguyßn-Vßn-Mßi. Ông Mßi bßnh tßnh, mßt mßt y cho hai ngß i thßa phßi vß vißn kißm tìm, ông ngß i trong vißn lß nßo cß kß đßm ßn trßm ngßc, mßt mßt vßo tßng thßa rßng:

“Hai trßp đßng ngßc y đß rißng mßt long đßnh, đßm xußng mßt long thuyßn nhß, nhßn vß mßa gißng nß chßa tßi.”

Đßnh thßn lßy làm lo lßng, bißt là lßi khai khßng thßc, may sao, lát sau ngß i thßa phßi bßng ngßc đßn, cßac quan mßi vui mßng vßo tßc, rßu tßy mßi đßc khui ra, bßi bßn mßi chßy lßng qußng, phong tßc tuy khßc bißt, ngßn ngß lßi bßt đßng, chßng thßy nßi đß cß vß thßng ngßn nßo làm vißc hay khßng, nhßng cß hay khßng thßi nhßm nhß gß, gßp nhau đßy, chß khßch đßu

hiåu vå træ cåa mænh nén đß đßng thå tåc nhau trong tinh thån “Phßp Viåt đå huå” thåc thåa thiåt thoåi måi.

Đåy lå måt så viåc nhå, nhång cång gåy nhiåu håi håp, giåa chån quan quyån vua chúa, så xuåt måt đåu nhå bån, cåi tåc cåi tåi. Vå sau chænh ång Nguy&n-Vån-Måi cå kå trong tåp “Lå Giang Tiåu Så.” cån låu truyån đån båy giå. Ngåy đå cåc quan håi, nåu tæ tìm khång ra thæ nåi sao? ång Måi trå låi: “Thæ tåi nhån chim måt con thuyån vå đå cho måa giå.” Måi ngåi i nghe våy ai nåy trån måt kinh ngåc tråc måu toån, såp đåt to gan cåa đång så.

Nguy&n-Vån-Måi (1858-1945) båt hiåu Tiåu-Cåo, quå làng Niåm-Phå, huyån Quång-Đån, đåu phå bång hai lån (nåm 1885 vå 1889) sau đå cå làm quån giåo chuyån vå Hån vån song song våi cå NgåĐånh-Khå làm quån giåo vå Phßp vån cång trång Khåi-Đån. Ngoåi cuån Lå-Giang Tiåu Så cå Måi cån lå tåc giå tåp Viåt-Nåm Phong Så cåt nghiåa rånh måch 100 cåu phong dao låch så tå thåi Hång-Bång. Đång cång danh thån thång, sång lån, cå lån tåi chåc ån såt tånh Quång-Nåm vå råi vå håu våi håm tång đåc, thå gån 90 tuåi.

Viåc quån ngåc Nhå-Ý chå lå måt så kiån hån håu, nåu chång phåi quåa giång, phåi đåan så trånh đåc nhiåu phiån toåi, lånh kånh vå biåt đåu nhå đå đå khång såy ra viåc quån ngåc. Tuy nhiån chång phåi våi låy do quån ngåc må ngåi ta måi rå så åch låi cåa viåc xåy cåu làm cång.

Thåc tå đåu lå gæì, xåa nay hå cå sông cå dån cång hai bån bå lå thång cåu. Cåu cång lå råt cån thiåt. Nå giåp åch qua låi nhånchång, thuån låi trong viåc måu sinh, tæn nghiå. Tiån nghiå mau chóng thåi, chå tình hænh Viåt-Nåm håi đå må nåi rång cåu cång cån gåp phån làm tång trång kinh tå, vån håa cå lå håi såm. Dån làng giåu cå làm cåu såt, cåu bå-tång, cåu ngåi...nåu nghåo làm cåu vån đång đånh, cåu tre låt låo. Thåm chæ kiåm måy thån cåy dåi cåm xuång nåc buåc låi thån hænh chå X råi đå thåm måt cåy nåa båc ngang nhå cåi giåy phåi gåi lå cåu khå cao chån vån cång đåc.

Khåc sông Hång chåy qua kinh thån Huå lå vång đåt quan trång hån nåi nåo khåc, våi låu đåi, thån quåch bån næ, våi tåa trå xå cåa quan đåi Phßp bån kia, våi “nhiåu bå đåm ngoi đåt våt, låm ång cång ngå đåu rång.” thæ låi cång cån cå đå tiån viåc sinh hoåt qua låi hång ngåy. Nån nåi đåy vå sau xuåt hiån cåy cåu khå quan trång, khå nåi tiång đå lå cåu TrångTiån thæ cång chång cång gæì ngåc nhiån.

Theo sách C&-Đô Hu c& a h& c gi& Thái-V&n-Ki& m thì c& u Tr&ng-Ti&n làm t& năm Thành-Thái th& 9 (1897) c& u dài 400 mét và s& dĩ có tên Tr&ng-Ti&n vì ngày tr& c g&n đ&y có m&t x&ng đ&c ti&n.

*Nh& b&n Tr&ng Ti&n có cây đa bóng mát,
G&n b&n B&-Đ& có bãi cát ph&ng l&*

Đ&i-Nam Nh&t Th&ng Chí nói rõ h&n, “Tr&ng Ti&n Thi&t Ki&u” & đông nam kinh thành, b& phía b&c thuộc v& ph&ng Đ& Nh&t, t&ng Phá-Xu&n, huy&n H&ng-Tr&, b& phía nam thu&c ph&ng Đ& B&t. Kh&i làm năm Thành Thái th& 9, c& u có sáu gian, m&i gian 66 th& c 8 t& c 5 phân; B& ngang 6 th& c 2 t& c, tr&n b& dài 401 th& c m&t t& c đ&n năm Thành-Thái th& m&i m&t m&i xong.

L&i theo cu&n L’Empire d’Annam c& a capitaine Ch. Gosselin thì c& u kh&i công tháng 5 năm 1889 hoàn thành tháng 10 năm sau, sàn c& u lát b&ng g& lim, ra đ&i ch&a đ&c m&y năm b& gió bão năm Thìn, ngày 14 tháng 9 năm 1904 đánh x&p, th& là ph&i “đ&c l&i xi moong!”

*Ch& Đông-Ba đem ra ngoài gi&i,
C& u Tr&ng Ti&n đ&c l&i xi moong!*

T& ngày “đ&c l&i xi moong” t&ng chi&c c& u s& b&n v&ng d& dàng cho c& dân hai b& đi l&i thân tình, cho “em tôi qua l&y ch&ng làng bên” h&nh phúc, nào d& nó v&n còn n&i trôi theo v&n n&c b&p b&nh:

*C& u Tr&ng Ti&n b&y nhiều năm qua l&i
K& t& đ&i Thành Thái đ&n nay.
Ch&nh lòng b&t h&i ai đây
Vi&c chi nên n&i đang tay gi&t c& u.
&ng-B&nh.*

Nh&n ti&n đ&n đây xin k& m&t giai tho&i trong t&p h&i ký c& a Đ&ng-Thái-Mai ghi l&i nh& sau:

“Måt tin đän räng, ngày cái cäu Träng-Tiän bäc qua sông Häng, đäc khäi công län thänh tä thì lão khäm sä, hôm bät đäu đät hòn đá móng cho công trình đã nói väi vua:

Khi nào cái cäu này gäy thì nhà Bäo-Hä sä trä läi näc An-Nam cho bä hä

Nào ngä đầu, cái trän bão năm Thìn 1904 đã xô ngã nhäp cäu đäu tiên xuäng sông. Thä là mäy ngày sau, khi nhà vua gäp läi Khäm-Sä trong mät buäi lä, đã häi ngay hän ta: “Thä nào! Cái cäu gäy räi đäy!” Làm Khäm Sä chä còn näc xanh mät, cäi nghä, đánh träng läng.”

Träng-Tiän là mät cây cäu län, lâu đäi và näi tiäng ä cä đô näc ta, so väi cäu Long-Biên (Cäu Paul Doumer) täi ngoäi ô Hà-Näi näu xét vä mät thâm niên nó còn là bäc đàn anh sinh träc tuy không dài, räng, bä thä bäng. Cäu Long-Biên do häng DaydäPille xây cät, không phäi công ty Eiffel nhä cäu Träng-Tiän. Cäu dài 2.500 mét räng 30,6 mét có đäng sät và hai län đäng dành riêng cho khách bä hành cao khoäng 40 mét so väi mät näc sông, khánh thành ngày 26 tháng 2 năm 1902 bäng mät màn trình diän väi chuyän xe läa đäu tiên chä vua Thành-Thái, toàn quyän Paul Doumer, vua Mã-Lai, đäi diän Campuchia, Lào, Trung-Hoa...khäi hành tä ga Hàng Cä Hà-Näi sang Gia-Lâm räi vä...

Cäu Träng-Tiän có cái läi hän cäu Long-Biên là chiäu dài väa phäi, läi näm giäa đôi bä dân cä đông đúc, chä có 400 thäc, nên khách bä hành đä loäi nhä các häc sinh, thäy thä, kä buôn thúng bán bäng có thä dùng cäu làm phäng tiän di chuyän täo nên mät cänh täng nhän nhäp täp näp sáng chiäu làm nhiäu ngäi nhä mãi trong lòng, “ä đây säng khói mä nhân änh.”

Không ai träi cãi là nhäng cây cäu dù hùng vĩ, dù đän sä, ngoài sä ích läi thiät thäc, nó cũng góp phän làm tăng vä đäp thiên nhiên, nhä chäng tä có sä hòa häp cäa thiên nhiên và sä kiän täo cäa bàn tay con ngäi. Các văn nghä sĩ, hän ai, đã nhìn thäy rõ và hä đä biät là nhäng vä đäp này, näu läi đäng làm bäi cänh sä tô đäm thêm cái lãng män, cái tình tä, nên thä...täc là cái giá trä näi tác phäm cäa hä. Chäng biät có đúng väy không mà đoän kä lúc chia tay cäa “Chàng tuäi trä vän dòng hào kiät,” cùng “Khách má häng,” bên cäu trong tác phäm Chinh-Phä-Ngâm cäa bà Đoàn-Thä-Điäm mô tä thì ai nghe, ai đäc chä mäy câu cũng thäy thät là “Nhiäu näi chuän chuyên” väy đó!

Ngòi đäu cäu näc trong nhä läc

Đäng bên cäu đä mäc còn non

Đäa chàng lòng däc däc buän

Bä khôn bäng ngäa, thäy khôn bäng thuyän.

Đän đây ta sä mang tiäng là vô tình biät mäy vì nói täi Huä mà cä kä lä vä cäu Träng-Tiän sao chäng đäng, nhäc nhä chỉ đän sông Häng. Thä täng täng coi, näu không có sông Häng thì làm gì có cäu Träng-Tiän, thì Huä läy gì đä mà hänh điän là Huä đäp, Huä thä, là non xanh näc biäc nhä tranh häa đä, đä häp đän mäi ngäi tä hàng dân giä täi các vä tài tä phong läu, täng ngäi đäa phäng lúc nào cũng ăän nói nhä nhä đän hàng du khách nhìn đäu đäu cũng mê män tâm thän:

Häc trò trong Quäng ra thi,

Thäy cô gái Huä chân đi không räi!

Sông Häng bät nguän tä núi Täng-Đäng và núi Chän-Sän đä xuäng häp läi tä ngã ba sông Bäng-Läng, quanh co träc Cä-Thánh, núi Ngäc-Trän đän ngã ba Long-Hä, cäu Gia-Häi, Bao-Vinh, Triäu-Sän, Thanh-Phäc, bän Thái-Däng, thành Trän-Häi räi phóng ra cäa Thuän-An täng cäng khoäng 55 đäm.

Theo mät vä rät có tä cách đä nói vä Huä là häc-giä Nguyên-Häng Nguyän-Cäc thì, ngày xäa, không lâu läm đäc theo bä sông Häng cä cây hoang đäi còn nhiäu, tä đäng näi hoang sä, hay nhäng đäm đät väng thoai thoäi, läng chäng, mäc lên mät loài hoa, häng thäm nhä nhä gäi là Dä-Cäc, sau này các nhà nho thích chäng häa đät thêm tên Hán-Viät Khä-Ý-Nhä.

Tä träng Chaigneau đän träng Jeanne d'Arc và gän đó đäc theo sông Häng tä ngã ba tòa Khâm xuäng đän Đäp-Đä, hoa Thäu-Đäu nä thän thang và cũng có ngày hoa räng tràn đäy. Häng thäm hoa Thäu-Đäu không đäc đäu läm Ngäi dân đäa phäng cho là häi häc.

Có thä vì nhäng mùi thäm räi rác đäc đôi bä hay trên nhäng väng đät thoai thoäi läng chäng mà con sông đäc mang tên sông Häng. Rät có thä là nhä väy. Nhäng ai là ngäi đät tên “Sông Häng” cho con sông có mùi häng thä mäng y? Thät khó trä läi, và nguyên do mùi thäm đó tä đäu thì mäi ngäi giäi thích mät khác, tiän đây cũng xin ghi läi bài thä “Häng Giang Hành.” Nói vä nguän gäc danh tä “sông Thäm” cäa cä Vân-Bình Tôn-Thät-Läng (1887-1951) cäm tác lúc cä täng sä täi tòa Khâm-Sä Huä:

Häng Giang Hành.

Cä thäm cä gäng Thäch Xäng Bä,

Sanh ä hai nguän tä häu träch.

Hoa thäm däm näc, näc trong veo,

Häp thänh "Säng Thäm" chäy räc räch.

Quanh co räng häp däi muän säi,

Thäm mät ruäng vän ghänh väi bäi.

Êm däm theo däc tänh Thäa Thiän

Chäy vä Thuän-An ra äng Häi.

Vän-Bänh Tän-Thät-Läng.

Näi dung Häng Giang Hành đäi y, tä hai bän bä tän thäng nguän säng Häng cä mät loäi thäo dä tän lä Thäch Xäng Bä, mäc näi khe ä chäm däi näc, toät ra häng thäm häa tan khiän cho näc säng cä mä thäm nän gäi lä Säng Häng, näc säng Häng đäm mäi thäm cäa Thäch Xäng Bä chäy räc räch thäm mät ruäng vän ghänh bäi däc theo tänh Thäa Thiän vä Thuän-An ra äng-Häi.

Trä läi nghi vän, ai lä nguäi đät tän säng Häng thäi đän nay täi cäng chäa täm đäc täi liäu chäc chän đä tränh bäy näi đäy, äc mäng quý vä đäc gäa, quý vä cao niän näu biät vui läng chä bäo đä täc giä và cäc bän trä đäc cä häi thäm thät lä vänh đä, häu äch cho viäc mä mang kiän thäc mäc däu hän mät län nghe cäng ngäi giäi thäch, thäy cäng häu läy, tän säng Häng nä đä thänh hänh tä tä qua sä cäm nhän và sä däng thäng nhät cäa ngäi dän trong väng räi lan räng ra täi läc đäc chäp nhän chänh thäc khi näo khäng hay. Cäng nhä ta gäi säng Häng vä näc mang phä sa mäu häng; Säng Cäu-Long vä cä chänh nhänh uän khäch väng väo nhä chänh con räng träc khi ra biän.

Bäy giä thäi täi chäa cä häi vä Huä đä träc nghiäm läi nhäng täi liäu quý bäu väa đä cäp đän xung quanh cäi tän gäi cäa säng Häng, nhäng täi tin sä giäi thäch cäa hai vä Nguy&n-Cäc và Tän Thät Läng đäa ra đäu đäng và nay viät đän đäy, thä thäc, täi chä đäng bäi häi nhä täi khoäng thäi gian cũ vä nhäng näm träc 75 täi đä đän Huä nhäi uän và rät tiäc lä häi đä täi đä khäng cä nhäi uä thäi gian đä läu täm, suy nghĩ vä chuyän näy.

Nhäng ngäy cäng täc trong mät đän vä quän đäi täng trä bä cäa täi ä đäng nängäi, cäng viäc xong ät häm läi trä vä đäng trong, đä räi khi häu sä läi vä i väng ghi tän väi phäng 4 sä đäng xin chä ngäi trän mäy bay C130 trä ra läm viäc väi bäa và hä cä đäp täi Huä nhä thä, näi đäu tiän sau khi đäp xuäng sän bay Phä-Bäi häi đä phän nhäi uä lä đäng chän ä häu träm täm thäi đät

trong Đái-Nái, rái tá đó mái ra Háng-Đái, Quáng-Trá báng trác thẳng bay trên phá Tam Giang hoác báng đáng bá qua quác lá sá 1

Khi tái Đái-Nái xen ká nháng báa cám xáy vái thát heo háp thám phác mùi vá háng láu tá ch thu đác cáa quán đách, tái tháng rá máy anh em ra chá Đáng-Ba á ngoái giái (Giái là giái đát tráng dài dài đác theo bá sông và ngay trác mát sông.) án cám thát heo luác mám tám chua, con nào con náy còn nguyên hình thù cong cong, đá nhá trái át chín, lái còn trán nháng sái riáng thái nhá, khián cháa cám đáa đá nghe háng vá đám đáa, rái váa án váa tháng thác tiáng rám ran nhá ong vá tá cáa ngái mua ká bán, váa ngái mùi bánh đáa náng thám láng, tái vá tá táp trên sân Thá-Miáu bên hàng Cáu Đánh, cùng máy quán nhán nám á háu trám ngán ngang đáy đó ba lô súng đán và hàng trăm thá quán cá lánh kánh khác, khi thì đánh cá, lúc bình xáp xám tráng, chái domino cho giát thì giá, thác sá là giát thì giá thôi chá không phái tá đá táng vì:

Tái nái đáy- chá tán cùng,

Đáu là giáa phá ván đáu sông.

Trán-Ván-Lá.

Mát đám trái thát náng, váa tá hành quán vá tái háu trám, chúng tái kiám đác bá bài tá tám bán quáy quán chái đánh chán cám đá thay đái không khí. Đám áy máy chán bài khác thay phián ù tám láo rát vui, rát phán khái, mình thì cá trá ra, rái lái còn biáu đán mát màn cái báng vì chá mái mái tái đác mát ván thì lái xáng bách đánh ra tháp háng thành thá thay vì láy tián vá còn phái bá ra thêm. Tháy thá mát áng gác Bác Kángái cháu ráa, tái chám hát chá, chác cũng ngáa ngáy chán tay , đáng há cám há máy ván đá tái đám cái xá xui!

á bên đáu hái pháa tá cáa Thá-Miáu có mát cái giáng đá ong nác rát trong và mát, đác biát lúc nào nác cũng đáy, không cán thá giáy, cá láy cái nán sát, lái đáng chá thành giáng bá, cú i xuáng mác cũng đác, xung quanh giáng nháng bái chuái xanh um, tình cá làm thành mát cái màn che thát tián lái, ban ngày chúng tái tháng tám á đó rát thoái má i, kín đáo, tá nhiên...nháng ban đám thì sá rán rát cháng máy an toàn. Nhiáu ngái còn há là, giáng áy xáa kia đá các má, các o, các cung tán má ná ráa ráy sách sá trác khi vô háu thiên tá, báy giá có nháng đám đáng ngá chát nghe tiáng nác xái và tiáng cái khác khách, xúc phám tái có thá bá báp cá, chát nhán ráng.

Nghe váy tái không tin. Các bác quác sác nán ná, sáng trong nhưng láa, án tráng mác trán, sáng chiáu đác cám báng nác rát, lúc nào cũng ngáng ngáng chá chá vánh đá đác nhát là tin

vui: đợc vui vô đón nhận “long chng” của thiên hoàng...Các bậc quởc sĩ c thiên hng v i nhng hàm rằng đến rng r c này đợc quởc n trong cung Khôn Thái ngay sau đi n Càn-Thành g n ch c của vua, r t xa Th-Mi u.

Nhng m nhân luôn luôn khao khát mong đi thi hành nhm v nh th ph i c ng g n đó đ khi đng đng quý quan thái giám túc tr c, d dàng s a so n đúng th t c “Lu t lâm h nh” r i công trên ng ch y th ng t i đ t n m trên long sàng m i t n. Khi m i v i c xong xuôi, viên thái giám tr vào, l i công ng i cung n v phòng.

Ngày lúc đó viên tng thái giám cũng vào qu tr c long sàng ch l nh. Thái giám có năm b c t hàng t ph m tr xu ng. b n T u h i x a, thái giám chia làm m i b c g i là th p th ng và đã m t l n các thái giám, dù đã c t phng cái c a n , ch ng còn tha thi t chi cái s đ i cũng đã n i g i n, n i lo n g i là “Th p th ng th .” S sách còn ghi.

Tng thái giám qu tr c long sàng yên l ng...N u vua nói “L u!” tng thái giám s ghi rành m ch ngày tháng tên tu i ng i cung n vào m t cu n s đ đ i chi u tr ng h p sinh con cái sau này. (Theo tài li u c a Vũ-Đ c Sao-Bi n trong cu n Oan Khu t Q.)

N u vua nói “L u” v y t c là, dù ít dù nh u cũng có đêm vua nói ng c l i đ i khái “Không c n l u.” Và khi vua nói không thì chuy n gì đã s y ra nh ? V i ng i ta vào làm gì nh ? Ch thêm b c!

H i đó ch a phát minh ra bao cao su. Mà v n đ k ho ch hóa gia đình thì cũng đâu thành...”v n đ ” đ i v i các bậc vua chúa. (Các vua tri u Nguyễn, tr vua T Đ c vô h u, ng i nào cũng nh u con, vua Gia Long 31 con; vua Minh M ng 142 con; Thi u Tr 40; Đ ng khánh 9...) Quan tr ng là v i c gì đã s y ra và chuy n s y ra có làm th t v ng, bu n lòng m nhân chăng? Ch l m i ng i ta vào, làm ng i ta hí h ng đ i ch , r i đ ng i ta m ng h t, th t v ng, c m treo mèo nh n. Tâm s c a các nàng cung phi đã đợc giải b y khá đ y đ trong “Cung Oán Ngâm Khúc” c a Ôn Nh H u Nguyễn Gia Thi u (1741-1798) nh ng ch ng th y tác gi đ c p t i đi m này.

M t khác nghĩ l n th n th y cũng t i, nh th các quan thái giám ph trách v i c “Kính s phòng” c a nhà vua th ng ph i làm v i c ca nh (Ban đêm) ho c ca ba (Cũng ban đêm, n a đêm v sáng) và v đ i Minh-M ng các v này nh u ph n c c nh c h n so v i các đ ng

nghe p tri u đ i khác vì nhà vua có khi cao h ng bi u đ i n “hoàn thành h o s” t i sáu l n m t đêm! (Nh t đ l c giao sinh ngũ t .)

Đêm hôm đó tôi nh ng cho ng i b n c m giùm r i, không n l y l i chân bài, sau khi ra ng i ch u rìa m y ván, bèn nh m t chú lính tr ch ra b sông H ng, d c theo đ ng Tr n H ng Đ o ng ò:

*Sông H ng g n sóng khuynh thành,
Đêm khuya m t chi c thuy n màn ng nghiêng.*

Cũng nh c m h n, nón bài th , c m âm ph , k o mè x ng...ng ò trên sông H ng là m t nét đ c đ ảo c a Hu . Là n i tò mò, là ni m ao c c a h u h t khách mây râu t ph ng xa đ n Hu . Không “đ n thân” m t chuy n lúc v bi t l y mô k chuy n làm quà. Câu chuy n có khi c n h c u, thêm m m mu i cho đ m đà h n th c t , cho “oai” h n th c t , m c đích làm ng ng n thêm thu ng quý thính gi ch a t ng đ t chân t i ch n th n kinh “Đêm tàn b n Ng .”

Th ng th ng ng ò là ph i có ca Hu .

Riêng tôi ng ò b a đó ch đ bi t, đ có c m giác căn b n v y thôi, ch hoàn c nh không bì đ c và không th c hi n đ c đúng cách nh các gi i tr , quy n quý, quan l i l m b c nhi u ti n nghĩa là c n thêm ca Hu , m t hình th c ngh thu t v i ca n , đàn đ ch xênh phách đ th ng th c nh ng gi ng ca, nh t là ca Nam nh : Nam C m, Nam Bình, Nam Ai đ y réo r t, n non, man mác...v i r u chè, ng m trắng, ngâm v nh...mà nghe nói thú ch i tao nhấ đó r t th nh hành, nh t là vào th i cu i th k 19 đ đây, m c dù có th ca Hu đã xu t hi n t th i chúa Nguyễn-Phúc-Chu (1691-1725) trên vùng đ t m i chi m c a Chiêm-Thành này.

Đ c Kh ng T vi t “Nh c gi thiên đ a chi hòa giã.” (Nh c là cái đ u hòa c a tr i đ t.) vì hoàn c nh không th th c hi n đ c s hòa h p âm nh c và thiên nhiên đ th ng th c m t chuy n cho đã, cho đúng đ u m t đêm ng ò k cũng ti c!

Su t đêm trên con ò nh c m xào l l ng gi a đôi b cùng v ch ng già ch ò, nh l i, tôi không c m th y mùi h ng c a dòng sông ph ng ph t đầu đây, gió mát cũng không, g n xa

th&p tho&ng l& m& nh&ng chi&c thuy&n nan b& t&y teo b&n ch&, b&n ch&ao cho kh&ch &n đ&m v&i ng&n đ&n trai leo l&t...C& th& m&i h&ng đ&c bi&t &y ch& t&a ra & th&ng ngu&n s&ng H&ng. Ch& n&y đ& thu&c đ&ng b&ng, g&n t&i c&a b&, l&ng s&ng r&ng, thuy&n ghe n&m n&p, ngay c& đ&m c& c&y hoang đ& kh&ng c&n nhi&u n&n c&ng ch&ng c& h&ng th&m nh& nh& c&a lo&i c&c đ&i v& th&t ch&ng may cho t&i, l&i n&a, b&y gi& ch&c c&ng ch&a t&i m&u hoa th&u đ&u!

S&ng ch&ng ch&nh v& kh&ng kh&i oi b&c l&m t&i kh&ng ng& đ&c. Hai v& ch&ng ch& đ& c&ng r& m& l&c đ&c ho&i, cu&i c&ng th&y t&i c&n th&c h& m&i ra ngo&i kho&ng cho tho&ng, u&ng tr&. T&i chui ra qua c&a t& v&, h&i:

- M&y gi& &ng b&a m&i đ&ng?
- &i, gi& r&i, th&c ng& ch&p ch&n c& chi m& quan tr&ng.

Nghe &ng gi& n&i v&y, t&i ch&a bi&t tr& l&i sao th&i &ng l&i ti&p:

- S&m mai v&ng kh&ch ng& c&ng r&a, kh&ch ch&i!
- V&y c& & đ&i thuy&n t&i ng&y ch&ng c&n nh&a c&a sao?

&ng gi& cao gi&ng, h&i c& v& ki&u ng&o:

- C& ch&! Con g&i t&i n& b&n gi&i kh&t tr&n b& kia, t&i v& gi& nh&a tr&ng nom b&n đ&a ch&u ngo&i, c&n t&i th&i b&a v& b&a kh&ng
- Ch&c con r& &ng c&ng & đ&?

T&i ch&t th&y c&u h&i c&a m&ih h&i v& du&y&n, nh&ng &ng gi& ch&ng đ& y, tr& l&i c& v& ng&m ng&i:

- Tr&c kia & đ& ch& & m&! Nh&ng n& đ& l&inh s& đ&an 1 đ& ch&t t& m&y n&m r&i!

T&i b&i r&i, ch&ng mu&n n&i gi& th&m. T&i ch&a đ&n nh&a c&a &ng b&a ch& đ&, kh&ng bi&t & đ&u, nh&ng t&ng t&ng c&ng h&ih đ&ng đ&i kh&i nh& th& n&u. Đ&t c&y l&n s&i đ&. Tr&i h&nh c&n l&t m&i n&m...

V&i qu&n n&c c&a ng&i g&a ph&, v&i chi&c đ& nh& tr&n s&ng H&ng do c&p v& ch&ng gi&a l&u l&i, v&i s& m&t m&t ng&i tr& c&t gia đ&ih, gia đ&ih b&y mi&ng &n, t&ng lai ch&ng c& gi& t&i

sáng, ph&n kh&i. Sau m&t lúc im l&ng, đ&n l&t bà ch& ð& lên ti&ng h&i tôi:

- Ch&c th&y trong Nam m&i ra?

- Th&a qu& tôi ngoài B&c.

Th&t l&, m&i l&n t&i Hu&, có đ&p tôi l&i mu&n t& gi&i thi&u tôi ng&&i ð&ng ngoài.

S& th&c ð&ng ng&&i ð&ng ngoài r&i! Mà ð&ng ngoài, ð&ng trong thì cũng r&a, cũng con H&ng cháu L&c có khác chi m&! B&y gi& ð&ng ngoài ð&u còn gi& đ&c quy&n th&&ng th&c rau mu&ng lu&c ch&m t&&ng nh& x&a!

Rau mu&ng r&ng ru&t nh& cây tre nên còn g&i là rau vô tâm, nhi&u ch&t s&t, có th& dùng làm đ&&c th&o. Tên khoa h&c c&a nó là Ipomoea Aquatica Nam B&c đ&u bi&t, đ&u dùng nh& nh&ng món ăn trong b&a c&m bình th&&ng: ăn s&ng, s&u, lu&c, n&u canh v...v...V&y xin ð& ð&n k&t lu&n là ch& có gì phân bi&t B&c Nam, nh&ng tôi v&n hay nói th& vì ð& là s& th&t và có l& cũng mu&n nh&c nh& cho phù h&p v&i hai câu th& mà tôi r&t thích

Yêu em anh c& anh vô

~~~~~ *K& chuông nhà H& m&c phá Tam Giang.*

Hai câu th& trên l&y ý t& câu ca dao “Yêu em anh cũng mu&n vô. S& truông nhà H& s& phá Tam-Giang” trích trong bài th& dài 88 câu c&a T&n-Đ& nhan ð& “Ch&i Hu&” trong cu&n T&n-Đ& V&n Văn Toàn T&p do S&ng M&i in l&i & Hoa-K&. Ch& EM & ð&y tr& vào x& Hu&, tác gi& c&n th&n ghi chú nh& th&. Vâng! Ch& EM trong hai câu th& T&n-Đ& dùng ð& ch& c& ð& Hu& thì mình ph&i hi&u theo ý c&a tác gi&. Nh&ng v&i câu ca dao, v&i tình th&n bình dân, m&c m&c, ch&t ph&c...tôi nghĩ nó ch&ng mang cùng nghĩa nh& v&y. Nó bi&u ch&ng cho m&t ng&&i n&, nó là “Em ng&i bên c&a mình em” (Th& NPL), nó là Công T&ng Tôn N& ð&ng nhìn n&ng hàng cau v...v...

L&n này th&y câu tr& l&i ch&a rõ, có th& b& nghi là ng&&i anh em phía bên kia, h&i ð& là sau mùa hè ð& l&a 1972 bom ð&n v&n còn mù tr&i, nên tôi ti&p:

- Th&a ông bà, tôi ng&&i B&c, nh&ng di c& vào Nam t& 1954 và ð&ng v&y, tôi & Sài-Gòn m&i ra m&y hôm nay.

Bà già rót thêm nßc cho tôi rồi nói mßt hßi đßy thßn tßnh.:

- Mà thßy đß vßng cßnh chùa Linh-Mß chßa? Ai ra đßy cũng nên tßi, trßc là lß phßt sau là cßu duyên nß vßng bßn. Linh-Mß thißng lßm!

Vßi gißng Huß trßm bßng đßu dßng nghe êm đßm quyßn rßu, đßi ánh sáng lßm, bà chß đß trßc ngß tußn, trông mßnh khßnh, quý phái, mß đßo, không có vß là ngßi lao đßng “ngßi pß đß”. Có thß bißt đßu trßc đßy bà chßng là mßt nß sinh Đßng-Khßnh, “ngßy ngßy đi hßc, chißu chißu đi chßi.” Và hißn thßi trong căn cßc bßc nhßa, cũng nhß trßn sß gia đßnh vßi mßc son, chß ký chßng thßc cßa phßng xß đßng hoàng. Tên tußi bà bißt đßu chßng là Công-Tßng Tôn Nß v...v..

Làm cho vô tình ai thßy sß đßi dßu bß sß hßi ngßc nhiên gißa quá khß và hißn tßi, tißc thay cũng chß vì thßi cußc, vßt đßi sao đßi...tôi nhß thßc tßnh, chßt khám phá rßng, thì ra có thß còn nhißu sß vißc âm thßm cß đß mình vßn chßa hay, tôi nhß đßn hai câu thß cßa Lßng Quân, nghĩ bßng giá đßc bà đßc lên cho nghe chßc cũng đßng, cũng vui:

*Ngßm coi lßu các nßng mßa,
Sông Hßng núi Ngß đß chßa, lßc đßu.*

Tôi và có lß rßt nhißu ngßi thích nghe gißng Huß nhß nhß, bình thßn, đßu đßu...đßu sßc, đßu ngß thì xußng thßp, đßu huyßn thì lên cao, khoßng cách cao thßp này nhßc sĩ Phßm Duy gßi là âm vßc. Tôi đßp, cß bßt trßc gißng Huß, nhßng không thành công:

- Duyên nß mô chß, vß con đßm đß rßi mß i!

Bà già không chßu:

- Thßy nói chi lß rßa, cß cßu xin đßu thßa, các cß nói tu nhân tích đßc...

Sáng hôm sau trß đßy tôi thuê xe ôm vißng chùa Linh-Mß.

Chùa Linh-Mß thußc làng An-Ninh, mßt kißn trúc lâu đßi nhßt ß Huß, theo sách “Ô Châu Cßn Lßc”, thoßt tiên tß năm 1553 vß trßc chß là mßt thßo am. Vßi câu chuyßn Bà Già Mßc Áo Đß, rßt thißng bißn lên trßi, đßc dân đßa phßng vß sau kß cho chúa Nguyßn Hoàng nghe khi qua đßy năm Tân Sßu (1601) kßt quß là ngài đß cho xây chùa. Mßi đßu chùa có tên Thiên-Mß (hay

th&c ra là Thiên M ( ) r&i v& sau năm 1850 s& ph&m h&y v&i tr&i (Thiên) nên vua T& Đ&c đ&i là Linh-M. Tuy nhiên nay v&n còn nhi&u ng& i g&i là Thiên-M. Chùa Thiên M& t&a l&c trên b& sông H&ng. L&i sông H&ng! Khúc sông này th&t r&ng, xa xa b& đ&i di&n là gò Th&-C&ng, cây xanh bao ph&, khói t&a êm đ&m, t&o nên c&nh bên ni bên n& h&u tình.

~~~~~ *Gi& đ&a c&nh tr&u la đ&a,*
~~~~~ *H&i chuông Thiên-M& canh gà Th&-X&ng.*

Ngoài chùa có m&t cái tháp hình bát giác cao h&n 21 m đ&t tên là tháp Phúc-Duyên g&m b&y t&ng, m&i t&ng đ&u th& m&t đ&c ph&t. Chùa Linh-M& đ&c k& đ&ng hàng th& 14 trong 20 th&ng c&nh c&a c& Đô Hu& v&i bài th& ca t&ng c&a vua Thi&u-Tr& (1841-1847) đ& l&i trong cu&n “Ng& Ch& Thi T&p” nguyên văn nh& sau:

Thiên-M& Chung Thanh.
~~~~~ *Cao c&ng c& sát tr&n t&n xuyên*
~~~~~ *Nguy&t t&ng th&ng viên t& đ&i thiên*
~~~~~ *Bách bát h&ng thanh tiêu bách k&t*
~~~~~ *Tam thiên th& g&i t&nh tam duyên*
~~~~~ *Tăng ho&ng ng& nh&t u minh c&m*
~~~~~ *Liêu l&ng đ&n tiêu đ&o v& huy&n*
~~~~~ *Ph&t tích thánh công thù h&i vũ*
~~~~~ *Th&n nhân tăng qu& ph& cai diên.*

Xin m&n phép tóm s& đ&i ý: Chùa trên đ&i cao tr&c sông, th& t&ng Ph&t ph&ng phi phúc h&u, hãy t&ng kính, l&n tru&i, đánh chuông đ& th&c t&nh đ&t n&c, mang nhân lành qu& t&t kh&p cõi b&.

Ý nghĩa bài th& đ&y tình bác ái, nhân đ&o h&ng th&ng, bao dung, rõ ràng là kh&u khí c&a b&c thiên t&. Ch&c ch&n th& nào “Thiên M& Chung Thanh” hàng ngày cũng là nh&ng âm vang h&u ích nh&c nh&, t&o nhân qu& t&t lành cho, không nh&ng c& dân k& c&n mà còn ngân nga &nh h&ng kh&p cõi b&.

Tôi hy v&ng có ngày tái ng& Hu& đ&ng& l&i c&u Tr&ng-Ti&n “Sáu v&i m& i hai nh&p” ; Đ& đi thăm lăng t&m lòng vòng, nh&ng n&i mà ngày &y ch&a đ&c t&i vì thi&u an ninh, nh&ng n&i mà Ph&m Qu&nh h&t s&c ng&i ca: “Không bi&t l&i gì mà t& đ&c cái c&m giác l&, êm đ&m, &o n&o, nó chìm đ&m khách du quan trong cái c&nh t&ch m&ch u s&u này.”

Vã cũng là đợ làm mọt chuyờn đồ đợc, ngợợc dòng Hợợng Giang, hợợng lên thợợng nguờn cợợng nhợợn biợợt cái hợợng thợợm thoang thoợợng cợợa nợợc sông, đợợng nghe xao xuyợợn âm vang Thiên Mợợch chung thanh...và còn thợợt nhiợợu đợợu khác nợợa mà tôi chợợa có đợợp.

Ợợ Ngợợm coi ợợu các nợợng mợợa,
ỢợỢợ Sông Hợợng núi Ngợợ đợợ chợợa? Lợợc đợợu.

Thợợm thoát vợợy mà cũng mợợy chợợc năm. Núi sông ngăn cách.Ồng bà già chợợ đồ cho tôi tá túc mợợt đêm chợợc đã ra ngợợợi thiên cợợ. Mợợy “chợợn hợợu” tợợ tợợp đánh chợợn đêm nào giợợa sân Thợợ-Miợợu, ngợợợi còn, kợợ mợợt, phiêu bợợt bợợn phợợợng, biợợt vô âm tín. Mai sau, nợợu hợợu duyên có cợợ hợợi trợợ vợợ...lúc ngợợp ngợợng bợợc chân vô Đợợi-Nợợi, đợợợi tàng phợợợng vĩ đợợ ợợi, chợợc chợợng ai là cợợ nhợợn đón chợợ, chợợng ai thợợ thợợ nhợợ nhợợ bên tai: “Ồi chu choa! Lâu quá hợợ?”

Bây giợợ mợợi tợợợng tợợợng thôi, mà nghe đã ngợợm ngợợi chợợ nhợợ hai câu thợợ cợợa Chu-Mợợnh-Trinh:

Tợợ ch mợợ ch tiên trợợu cung ngoợợi miợợu,
ỢợỢợ Đợợ quyờn đợợ đợợn nguyợợt âm âm.

Tùy bút cợợa Nguyễn-Phú-Long.

Nhợợn Tin.

Ợợ Sau khi bài tùy bút này đã phợợ biợợn.

Tôi nhợợn đợợợc bợợc thợợ ngợợn ngày August 14-08:

Ợợ “Tôi là NHCP chợợ biờn tợợp san Nghiên cợợu Huợợ, Ợợ

Huợợ. Tôi vợợa đợợc xong “Tôi ra xợợ Huợợ.” tợợ thích thú

và cợợm đợợng. Rợợt muợợn liên ợợc vợợi tác giợợ.

Nợợu đợợợc xin cho đợợa chi...”

Ợợ Tôi (NPL) đã phúc đáp ngay hai ợợn vợợi đợợa chợợ.Ợợ

luongquan1@yahoo.com nhợợng không thợợy hợợi âm.

Cám ợợn và Ợợợc mong đợợợc liên ợợc vợợi anh. NPL.